

Филип Крчмар, Дејан Воргић

СПОМЕН-ОБЕЛЕЖЈА У ПОРТИ УСПЕНСКОГ ХРАМА У ЗРЕЊАНИНУ

Апстракт: У порти Успенског храма у Зрењанину и њеном непосредном окружењу налази се низ занимљивих спомен-обележја, која документују изузетно богату прошлост ове цркве и њен политички, културни и духовни значај за локалну историју. Она обухватају слободностојеће камене крстове, надгробне плоче на самој фасади цркве, као и табле подигнуте приликом обележавања важних догађаја који су се одиграли у овој средини или поводом сећања на одређене људе који су својим деловањем задужили цркву и град. Ове последње плоче се, осим на цркви, налазе и на здању Дома Српске православне црквене општине, који се налази поред ње. Док су натписи код већине плоча добро очувани и читљиви, поједини су веома оштећени и налазе се у лошем стању.

Кључне речи: Успенски храм, Зрењанин, спомен-обележја, Српска православна црква, Дом Српске православне црквене општине, Милан и Ђорђе Табаковић, архитектура, Славко Жупански, Кузман и Емилија Мунчић.

*Уз блајослов Његовој ѿреосвешћенств
ейискоја банайској Никанора*

1. ЦРКВА УСПЕЊА ПРЕСВЕТЕ БОГОРОДИЦЕ И ЊЕНА ПОРТА

Српска православна црква посвећена успењу Богородице налази се у центру Зрењанина, у пространој порти, окруженој другим грађевинама, зидовима и оградом (сл. 1).¹ Црква је, уз мања одступања, оријентисана у правцу запад–исток.

Припреме за градњу Успенске или Варошке цркве започете су 1745. године,² када су, уз посредовање управника Бечкеречког дистрикта, прибављене све потребне дозволе из Темишвара [Milleker 1933: 33]. Радови на цркви завршени су 1746, али је њен тадашњи изглед био далеко од данашњег. Црква је била једнобродна, са благо наглашеним певницама и апсидом на истоку. Зидови, сводови и патос били су од печене цигле, а кров је био покривен бибер-крепом. Занимљиво је да је ова црква 1758. године била једина црква покривена крепом у целој Темишварској епархији. Године 1746. били су завршени и радови на ентеријеру.³

Наредна градитељска фаза уследила је 1757, када је започета градња звоника, која је завршена годину дана касније.

Осамдесетих година XVIII века су изведени највећи радови на цркви од почетка њене градње. Радови на западном делу цркве завршени су 1783 (како је и записано на ниши изнад западног улаза), а

на источном делу 1787. године, како је забележено у једној инвентарној књизи из 1840. године. Фасада је током ових преправки обрађена у духу блиском класицизму, а сама црква је продужена за још један травеј. Тада су дозидане нове певнице – у продужетку старих, и нова апсида.⁴ Ови радови крунисани су потписивањем уговора о изради новог иконостаса (1790) са Аксентијем Марковићем, познатим новосадским дрворезбаром.

Током XVIII века црква је добила све оне одлике које је красе до данас. Захваљујући свом положају (не ослања се ни на једну грађевину), храм је био један од ретких објеката у центру града који је преживео велики пожар из 1807. године, у ком је настрадао већи део градског језгра. По узору на ову цркву, немачки колонисти су 1763. подигли своју, католичку богомољу [Milleker 1933: 35]. Иако је током XIX века претрпела одређене ситне поправке и доградње (као што је нпр. хор), оне нису драстично измениле њен барокно-класицистички изглед.

Место на којем је црква саграђена није случајно изабрано. Одмах поред цркве су проналажени надгробни споменици из XVII века, који свакако упућују на раније култно место.⁵ Порта није била ограђена у почетку; то је, вероватно прошћем, учињено између 1758. и 1772. године.⁶ Црква је увучена у односу на регулациону линију Светосавске улице, која је у време градње цркве представљала снажну везу двају српских делова вароши – Опова и Чонтике. Крајем XVIII века је постојао један објект уз цркву са северне

стране, који данас више не постоји.⁷ У основи неправилног правоугаоника, порта је током времена доживела бројне промене, а коначни изглед је добила тек у првим деценијама XX века. У XIX веку је источно од цркве сазидан парохијски дом, а западно је, према улици, подигнута гвоздена ограда, постављена на ниском зиду. Ограду фланкирају две грађевине, значајне са историјског али и архитектонског аспекта. Са јужне стране се налази зграда Дома Српске православне црквене општине (сл. 2 и 3), изграђене 1898/1899. према пројекту градског архитекта *Милана Табаковића* (1860–1946),⁸ док је пројекат приземнице са северне стране потписао његов син *Ђорђе Табаковић* (1897–1971).⁹ И док је отац обликовао своју грађевину у духу историцистичких стилова, необарока и неоренесансе, али и надлазеће сецесије, син Ђорђе се тридесетих година XX века определио за модерна схватања, која одишу једноставношћу и функционализмом, уз покоји осврт на прошлост. Обе грађевине јасно комуницирају са унутрашњим простором порте, како својим фасадним платнима, тако и другим елементима, као што су отвори, оградни зидови и др.

Српска православна црква имала је веома значајну улогу у политичком и културном животу Срба у граду и околини, а њено свештенство и протојереји су често били међу главним покретачима значајних акција на пољу народне просвете и културе. Туце спомен-обележја која се налазе у порти Успенског храма и њеној непосредној околини сведочи о динамичном историјском развоју и значају који је ова богомоља имала. Она су подигнута у различитим временским периодима, а према намени се могу разврстати у три групе:

- слободностојећи крстови;
- надгробни споменици;
- јубиларне плоче и спомен-плоче.

2. КРСТОВИ

Са северне и јужне стране храма налазе се крстови, који су некада били постављени на градским трговима, те су као такви чинили саставни део већих урбанистичко-архитектонских целина. Камени

Слика 1. (горе)

Црква Успјења Пресвете Богородице

Слике 2. и 3.

Дом српске православне црквене општине у Зрењанину. Из црквене Портије (средина) и из Светиосавске улице

крст на северној страни, у левом делу порте, старији је и потиче из 1813. године (сл. 4). Некада се налазио на Житном тргу и био је први споменик те врсте, подигнут с намером да буде изложен на јавном месту.¹⁰ Избледео и делимично оштећен натпис открива ко га је подигао и зашто:

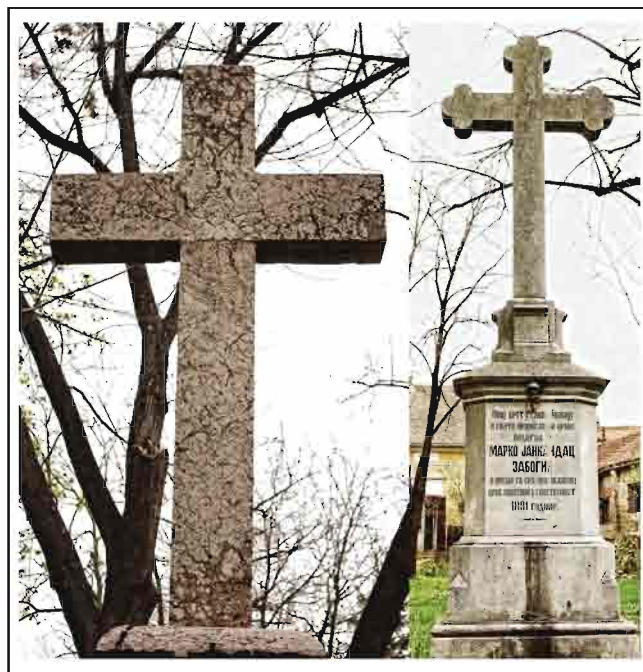
ПОДИГНУ
1813. СПОМЕН
АНТОНИЈУ ВТОНОВИЋУ
ОД ЊЕГОВЕ СУПРУГЕ
ПЕЛАГИЈЕ
ОБНОВЉЕН 1891. ОД В. БЕЧКЕРЕЧКЕ
СРПСКЕ ПРАВОСЛ.
ЦРКВЕНЕ ОПШТИНЕ

У документима и матичним књигама Историјског архива Зрењанин нису забележени супружници Антоније и Пелагија Втоновић; могуће је да уопште нису били из Бечкерека. Један новински натпис из 1891. доноси вест да је обновљени крст био посвећен 21. јуна те године, као и да је овом чину присуствовао велики број верника [Die Kreuzeinweihung 27. 6. 1891: 4].

Други крст (сл. 5), смештен на јужној страни храма, раније се налазио на „Тргу испред Круне“ (потоњи Вилзонов трг и Трг републике, данас Трг др Зорана Ђинђића). Подигао га је 1891. године (дакле, у исто време када је Српска православна црквена општина обновила стари крст) *Марко Јанкаидац Забогин*, о чему сведочи и јасно читљив натпис:

Овај крст у славу Божију
и свете православне цркве
подигао је
Марко Јанкаидац
Забогин
и предао га срп. православној
цркв. општини у сопственост
1891. године

Постављање оваког спомен-обележја на важну градску локацију, као што је то био „Трг испред Круне“, свакако је био важан догађај. О њему, међутим, нема писаних трагова ни у локалној штампи, нити у архиви градског магистрата. Марко Јанкахидац Забогин забележен је у матичној књизи рођених Ваведенске цркве у Великом Бечкереку 1836. године. Познато је да је био жупанијски пандур („перзекутор“), те да је био ангажован на хватању банатских хајдука и одметника; пошто је изненада отказао службу и нагло се обогатио, сумњало се да је помагао хајдуцима као јатак. Због тога је 1872. године био ухапшен и одведен у Сегедин. Будући да се успео

Слика 4. (лево)
Крст на северној страни Порте
(загужбина Пелагије Втоновић)

Слика 5. (десно)
Крст на јужној страни Порте
(загужбина М. Ј. Забогина)

оправдати пред властима, он је, како би захвалио срећном случају, подигао поменути крст. Осим тога, за њега се везује и тзв. Маркова долма, која се налази на потезу од данашњег Зрењанина према приградском насељу Мужља. Умро је 1900. године [МОП МУ 1900: бр. 710].

Оба крста су уклоњена са тргова педесетих година прошлог века и премештена у црквену порту.

3. НАДГРОБНИ СПОМЕНИЦИ

Подробније проучавање матичних књига умрлих Успенске цркве показује да је у њеној порти сахрањен велики број лица. Ипак, сем поменутог надгробног споменика, чији је натпис нечитљив, остале су очуване само четири надгробне плоче, узидане у фасаду Успенског храма, и то три са јужне и једна са северне стране. Будући да су веома запуштене, њихове натписе је тешко читати. Једна од њих (парадоксално, најбоље очувана) потиче с краја XVIII, док се остале три могу датирати у почетак XIX века.

Текст на првој надгробној плочи (сл. 6) гласи:

Георгій Манойлович Каломъзъ Гражданинъ ѿ
Благочиннаго Общества Мѣресьюпскаго
Сочленъ лютой и неповинной смерти претерпѣвый ѿ

рѣкъ убицеѣ убіеніѣмъ житіе сконча во В Бечкерекѣ
дне 8 мѣца Октяврія лѣта 1816. И сіе емѣ за
вспоминаніе любви своихъ понемѣ сѣтѣлющихъ ѣ
постависѣ

На основу овога се закључује да је ту сахрањен убијени *Георгије Манојловић Калојан* из Суботице.¹¹ Своје „житије“ „скончао је“ у Великом Бечкереку 8. октобра 1816, а његову смрт „от руку убице“ потврђује матична књига умрлих Успенске цркве, у којој се уз његово име спомиње и епитет „Суботички“, као и да је „убијен од разбојника“ [МКУ УЦ 1814–1827: бр. 250]; других података нема. Име „Калојан“ дозвољава могућност да је био цинцарског порекла.

Друга по реду надгробна плоча, такође са јужне стране цркве, најбоље је очувана и њен се натпис најлакше може прочитати (сл. 7). Она читаоца обавештава о томе да је ту сахрањен неки Арсеније Грујичић, који се родио у Дубицама у Хрватској. Поживео је 56 година и умро у Великом Бечкереку средином јануара 1796.

З дѣ починаетъ рабѣ вжи арсеніе грѣичиѣ рожденъ
в кроацин в мѣстѣ дѣлицѣ поживѣже лѣтъ 56
ипрестависѣ во великомъ бечкерекѣ мѣца январіа
17го 1796го лѣта.

Грујичића је сахранио протопрезвитер Успенског храма Теодор Кадих [МКУЦ 1816: бр. 201].

Трећа плоча (сл. 8) открива читаоцу да је под њом сахрањен „раб Божји Михаило Георгијевић“, који се упокојио у 65. години живота, оставивши за собом трогодишњег унука Велизара.

† ГРОбНИЦА

тѣлѣмъ причастно тѣло разтавѣаетсѣ дѣша
же всегдашнѣ в небѣ веселитсѣ *Михаила Бжіа*
бывша Раба вѣрна родомъ Георгіевнѣмъ тѣмъ
Хртѣ угодна Живша кою доли сѣи плачевнои не
вашше развѣ пѣтъ и шестѣдесетѣ 65 своихъ лѣтъ
наиболше Бечкерекѣ онѣ Великии бѣше емѣ
мѣсто странничества земнаго и гражданства
красно преселисѣ из него на вѣчностъ спѣшѣмъ
Генѣара петнаистаго 15 дихати престаѣ повлече
за собою Отрока незлобна Внѣка свога трилѣ
тна Велизара красна имѣ по вѣри ииши Стои
Православнои Памѣтъ вѣчна бѣди в мысли неп
престаннои Аминѣ
Онѣ вѣи в лѣто 1804 отрокѣже лета 1805 15 марта
престависѣ

Из последњег исказа се види да је Георгијевић преминуо 1804. године, али његова смрт није забележена у матрикулама Успенске цркве. Заједно са својим сином, **Анастасом Георгијевићем**, спомиње се као један од претплатника књиге *Приключенія Телемака, сина Улисева*, штампане у Бечу 1814. године. Уз убележено име „трилетног“ Велизара Георгијевића је, у матичној књизи умрлих Успенске цркве, наведено да је био син „Насте Георгијевића“ [МКУ УЦ 1796–1806: бр. 368]. Тако су нам познате три генерације ове породице у Великом Бечкерекy.

Текст уклесан на четвртој надгробној плочи (сл. 9), усамљеној на северној страни црквене фасаде, најтеже је протумачити.

С юдѣ ходѣи Хртолюбѣи ѿвзрѣсѣ на мѣ
Зри на кртѣ прѣмѣ главы и прочитай имѣ
Георгиѣ Николаича Пароха Вел. Бечкерѣка
Рожден Мѣрѣи сиже имѣ Яка
Николай сын лежит зде землею покровен
Сгда Зачат [...] тоню всѣмѣмъ въ [...] люковен
Сегедин Граматѣстоу Синтазісѣмъ же Карловцы
Риторѣмъ же до полѣ года знакутѣ Темѣшварѣцы
Когда мѣмъ волѣзѣнъ горѣка ѿсѣдрѣѣ ѿторѣже

И на печаль родителей во гроб сѣи низверже
Септемвриѣ 1804 вѣден рождениѣ
16 же Мѣтѣсѣи 810 моего издыханѣи
Прослѣзи сѣмъ Чытателѣю ѿбратѣѣи сѣи жизни
Яже и пѣтѣнадесятѣ лѣтѣхъ своихъ испо [...]
Ѹтѣшати Пѣлѣчевнѣиѣ Родители молю
ѿмѣиѣжъ прошѣ молитѣсѣ всѣмъ наѣ створителѣю
Дѣмѣиѣлѣстѣиѣ вѣѣдетѣ мѣиѣ во вѣѣдѣшѣмъ вѣѣцѣмъ
Сѣиѣловитѣ мѣмъ справедѣиѣи зрѣѣти еѣго лице.

Из овог нејасног исказа се могу извући одређена имена, места и године, али поређења са матичним књигама рођених и умрлих Успенске цркве, па и Ваведенске православне цркве у Зрењанину не омогућавају поближе одређивање ко је овде сахрањен. Извесно је једино да се ради о млађој особи („Никола, Јалков син“?), која је знања из синтаксе и реторике стицала у школама у Сегедину и Сремским Карловцима, а могуће и у Темишвару.

Осим ових, у кругу порте се налази још један надгробни споменик, чији је натпис немогуће прочитати (сл. 10). На постаменту крста је видљив једино мотив штита, који упућује на размишљање о томе да је особа која је ту сахрањена племићког порекла.

Сл. 196:

Слика 6. (сасвим лево)
Надгробни споменик Георгија
Манојловића

Слика 7. (средина)
Надгробни споменик Арсенија
Грујичића

Слика 8. (десно)
Надгробни споменик Михаила
Георгијевића

Слика 9. (десно)
Надгробни споменик на
северној страни црквене
фасаде

Слика 10. (сасвим десно)
Надгробни споменик са
нечитљивим текстом и
крстом у јужном делу Порте

У порти Успенског храма се налази пет спомен-плоча, од којих су две смештене на фасади саме цркве, док су преостале три постављене на фасаду здања Дома црквене општине окренуту према порти.¹²

Лево и десно од главног улаза у цркву налазе се две спомен-плоче.

Лева, хронолошки млађа, постављена је 1960. године и садржи преко шездесет имена свештеника који су служили у овој цркви (сл. 11). Иако је храм подигнут 1746, на плочи су се нашла, и то на самом почетку низа, и имена свештених лица из Бечкереча из ранијих епоха, а међу њима и тројице овдашњих епископа – Теодора, Висариона и Михаила (будући да је Бечкерек у XVI и XVII веку био седиште епископије).¹³ Након њих следи, у два ступца, попис свештенства састављен на основу неколико извора – катастиха Пећке патријаршије из 1660. и 1666, тзв. домовног протокола („конскрипције“) из 1746, *Темшиварској протокола* 1758, као и разних матичних књига из каснијег периода. Уклесани натписи су на појединим местима слабо читљиви. У уводном тексту упадају у очи два имена важна за градску историју – прота Милош А. Поповић¹⁴ и Миливој Мољац,¹⁵ који су били иницијатори постављања плоче:

† 1960 †

ЗА ВРЕМЕ ЊЕГОВОГ ПРЕОСВЕШТЕНСТВА
ГОСПОДИНА ВИСАРИОНА ЕПИСКОПА БАНАТ- СКОГ
ВИСОКОПРЕЧАСНОГ ПРОТОЈЕРЕЈА МИ- ЛОША
ПОПОВИЋА СТАРЕШИНЕ ХРАМА И
АРХИЈЕРЕЈСКОГ НАМЕСНИКА ЗРЕЊАНИН- СКОГ
МАГИСТРА МИЛИВОЈА МОЉЦА ПРЕД- СЕДНИКА
ЦРКВЕНЕ ОПШТИНЕ ПАРОХА ПРО- ТОЈЕРЕЈА
СТЕВАНА НИНЧИЋА И ПРОТОНА- МЕСНИКА
СВЕТИСЛАВА ТИТЕЛСКОГ
НЕВЕНКА ЛАЗЕ ЂУРЧИНА

ПОДИЖУ ОВУ ПЛОЧУ У СПОМЕН ЕПИСКОПА И
ПАРОХИЈСКИХ СВЕШТЕНИКА БЕЧКЕРЕЧ-
КИХ-ЗРЕЊАНИНСКИХ КОЈИ СУ СЛУЖИЛИ У
СТАРОМ ХРАМУ ОД 1594 ДО 1744 И У ОВОМ ХРАМУ
ОД 1746.

ЕПИСКОП ТЕОДОР БЕЧКЕРЕЧКИ 1594
ЕПИСКОП ВИСАРИОН БЕЧКЕРЕЧКИ 1609
ЕПИСКОП МИХАИЛО БЕЧКЕРЕЧКИ 1687
ПОП МАКСИМ БЕЧКЕРЕЧКИ 1660
ПРОТА ПЕТАР БЕЧКЕРЕЧКИ 1666-1676
ПОП ДАМЈАН БЕЧКЕРЕЧКИ 1666
ПОП ХРИСТО БЕЧКЕРЕЧКИ 1666

ПОП СТАНКО БЕЧКЕРЕЧКИ 1666
ПРОТА ГАВРИЛО АНДРЕЈЕВИЋ 1735
ПОП ЈЕВТИМИЈЕ СТАРИ 1746
ПРОТА ИЛИЈА НИКОЛАЈЕВИЋ 1746-1758
ЈЕРЕЈ ИСАК ПЕТРОВИЋ 1746-1769
ЈЕРЕЈ ЈОВАН КОЛИЋ 1746-1786
ЈЕРЕЈ ЈОВАН ЈОВАНОВИЋ 1760-1768
ЈЕРЕЈ ТЕОДОР ЦВЕТКОВИЋ 1761-1779
ЈЕРЕЈ АНТОНИЈЕ СИМИЋ 1763-1796
ЈЕРЕЈ ГЕОРГИЈЕ СТОЈКОВИЋ 1765-1809
ЈЕРЕЈ ПЕТАР ПОПОВИЋ 1768-1771
ЈЕРЕЈ ТИМОТИЈЕ ПОПОВИЋ 1768-1781
ПРОТА ТЕОДОР КАДИЋ 1768-1806
ЈЕРЕЈ МАКСИМ ПАНИЋ 1771-1789
ЈЕРЕЈ ВАСИЛИЈЕ САВИЋ 1779-1799
ЈЕРЕЈ ПЕТАР НИКОЛИЋ 1782-1799
ЈЕРЕЈ МИХАИЛО КОСОВАЦ 1786-1800
ЈЕРЕЈ АНТОНИЈЕ СТОЈАНЧЕВ 1787-1799
ЈЕРЕЈ ДОМЕНТИЈАН ЦВЕТКОВИЋ 1796-1806
ЈЕРЕЈ САВА ЈОАНОВИЋ 1799-1805
ЈЕРЕЈ ЈОАН СИМЕОНОВИЋ 1799-1836
ЈЕРЕЈ ЖИВАН ЖИВАНОВ 1801-1805
ЈЕРЕЈ НИКОДИМ ПЕТРОВИЋ 1805-1806
ЈЕРЕЈ ГЕОРГИЈЕ НИКОЛИЋ 1805-1806
ПРОТА ЛАЗАР ПОПОВИЋ 1808-1831
ЈЕРЕЈ ФИЛИП НЕШКОВИЋ 1808-1813
ЈЕРЕЈ ГАВРИЛО ЈАНКОВИЋ 1809-1816
ЈЕРЕЈ СТОЈША ХРИСТИЋ 1816-1832
ЈЕРЕЈ ЕМАНУИЛ БАКАЛОВИЋ 1831-1847
ЈЕРЕЈ ПЕТАР КУРУЧКИ 1833-1857
ПРОТА ПЕТАР ЦВЕТКОВИЋ 1837-1852
ЈЕРЕЈ ЈОВАН РАДИЋ 1839-1847
ЈЕРЕЈ ЈОВАН КЛЕЕ 1847-1885
ПРОТА ДАНИЛО СТАЈИЋ 1852-1876
ЈЕРЕЈ ЈОВАН БАКАЛОВИЋ 1852-1870
ПРОТА ЉУБОМИР ПАНИЋ 1854-1898
ЈЕРЕЈ ГЕОРГИЈЕ СТАЈИЋ 1866-1879
ЈЕРЕЈ СИМЕОН НИЋИФОРОВИЋ 1889-1905
ЈЕРЕЈ ВЕЉКО БЕЛЕСЛИЛИН 1889-1891
ЈЕРЕЈ ВАСИЛИЈЕ ЛУЧИЋ 1894-1899
(крај ступца)
ПРОТА ЂОРЂЕ СТРАЉИЋ 1899-1915
ЈЕРЕЈ ДРАГУТИН МОЛИЋ 1906-1927
ПРОТА ЖАРКО СТАКИЋ 1918-1935
ЈЕРЕЈ КОСТА ДИМИТРИЈЕВИЋ 1919-1943
ЈЕРЕЈ ГЕОРГИЈЕ ДРАЖИЋ 1930-1934
ПРОТОЋАКОН НИКАНОР МИЛИЧИЋ 1930-1944
ПРОТА СИМА ПОПОВ 1934-1948
ПРОТА ОБРАД БРУСИН 1937-1952
ЈЕРЕЈ МИХАИЛО УМЉЕНОВИЋ 1942-1945
ПРОТА МИЛОШ ПОПОВИЋ 1945-1976
ПРОТОЈ-Е СВЕТИСЛАВ ТИТЕЛСКИ 1948
ПРОТА СТЕВАН НИНЧИЋ 1950-1963
ПРОТА ЂЕТКО ЈОВАНОВИЋ 1964-1973
ПРОТА СЛОБОДАН КЛИПИЋ 1975-1978
ПРОТА АНЂЕЛКО СТОЈАНОВ 1978-1993
ПРОТА БРАНИСЛАВ НЕСТОРОВ 1982-1985

Са десне стране од улаза у храм, Месна организација ратних добровољаца у Петровграду је 1937. године поставила спомен-плочу својим члановима који су настрадали у Првом светском рату (сл. 12).¹⁶ У три колоне је наведено преко стотину имена добровољаца, а занимљиво је да су неки од њих били живи у време постављања плоче, па чак и обављали важне функције у Петровграду, попут Милоша Стефановића или Милорада Владива (обојица председници градске општине).

† МЕСНИ ОДБОР РАТНИХ ДОБРОВОЉАЦА У
ПЕТРОВГРАДУ †
ПОДИЖЕ ОВУ
СПОМЕН-ПЛОЧУ
СВОИМ У СВЕТСКОМ РАТУ ОД 1914-1918 Г. У
БОРБАМА ЗА ОСЛОБОЂЕЊЕ И УЈЕДИЊЕЊЕ
ЈУГОСЛОВЕНСКОГ НАРОДА У ВЕЛИКУ
ОТАЏИНУ КРАЉЕВИНУ ЈУГОСЛАВИЈУ, НА ПОЉУ
ЧАСТИ ИЗГИНУЛИМ И ПОМРЛИМ ДРУГОВИМА, А
ЗА ПРИМЕР БУДУЋИМ ПОКОЉЕЊИМА
28 VI 1936. Г.
ДУШАН ДОБРОСАВЉЕВИЋ
ЛУКА НЕСТОРОВ
ЈОВАН РАДОВАНЧЕВ
АЦА КРНУЧИН
ЖАРКО ЂУРЧИН
ИЛИЈА ПОПОВ
ЈОЦА ЛАЛЕТИН
МИЛАН КУРУЧКИ
ЉУБА ТУРИНСКИ
ЖИВА ПИВАРСКИ
ДР ИВАН МИРКОВ
АРОН НЕДИЋ
ЈОВАН БАКИЋ
ЂУРА ГАРДИНОВАЧКИ
АЛЕКСАНДАР ДРНДАРСКИ
ИВАН ПИВАРСКИ
ЖИВА ГРУЛИН
ДУШАН КИКИЊАНИН
МИЛИВОЈ КИРИЛОВИЋ
МАТИЈА МИЛАНОВ
САВА МИЛАНОВ
РАДИВОЈ КУРЈАКОВ
ГЛИГОРИЈЕ МИЛОШЕВИЋ
ЈОВАН ЦВЕЛИЋ
ВАСА ЧОКОВАН
БРАНКО ПОПОВИЋ
СТЕВАН БАНЧ
ВОЛИН ЛЕНЕЦКОВ
ЧЕДОМИР ПОПОВИЋ
ЈОВАН КИРИЛОВИЋ
ИЛИЈА МИКЛИЋ
МИЛИВОЈ ТАБАЧКИ
ПЕРУТА КРЦУНОВИЋ

САВА ТАБАЧКИ
ЈОВИЦА БОЖОВИЋ
МИЛИВОЈ РУВИДИЋ
ЖАРКО ВУЛИН
ЖИВА ПИРОШЕВ
МИТА ЂУКИЋ
(крај ступца)
МИЛИВОЈ КИКИЊАНИН
КРСТА МИРЧ
ЛАЗА ПАНДУРОВ
САВА РАДОСАВЉЕВ
НЕДЕЉКО МАТИНОВ
МИОДРАГ КАТАЛИЋ
МАРКО ОЦИН
ВЕЉКО МИРЧ
СТЕВАН МАТИНОВИЋ
МИХАЈЛО ПРЕДИЋ
ВЛАДИМИР ТЕРЗИН
БРАНКО ОПРАНОВИЋ
ДУШАН ПОПОВИЋ
ВАСИЛИЈЕ БЕРКОВИЋ
ЛАЗАР РАКИЋ
ЖАРКО ДИНКОВ
ЈОЦА КОНСТАНТИНОВИЋ
ИЛИЈА КОЛАРИЋ
ТОДОР СТАНКОВИЋ
ДИМИТРИЈЕ ВЛАДУЛОВИЋ
ЈОВАН ЈОВИЧИЋ
НИКОЛА БОЖИЋЕВИЋ
ВАСИЛИЈЕ ОРЛИЋ
ДУШАН ЛИПОВЧИЋ
МИЛАНКО КУРУЧКИ
ВОЈА ГАРДИНОВАЧКИ
МИТА САВИН
ФИЛИП МАТИЋ
СТЕВАН МИРКОВ
ВАСА ШАРИЋ
ВЛАДИМИР ДИМИЋ
ЈОСИП ШОЈАТ
СВЕТОЗАР ВИДИЋ
МИЛораД ВЛАДИВ
МИЛИВОЈ М. РУЖИЋ
ОБРАД МОМИРСКИ
ЛАЗАР АНТОНИЈЕВИЋ
ХРИСТИФОР С. ЧИКИЋ
САВА СТОЈКОВ
(крај ступца)
МИЛОШ СТЕФАНОВИЋ
ЖИВА МИЛАНОВ
СТЕВАН ДЕВИЋ
ДУШАН ДЕВИЋ
ЂУРА ДРОБАЦ
ДР КОРНЕЛ РАДУЛОВИЋ
БОГДАН ДРОБАЦ
ЛАЗАР БРАНКОВАН
АЛЕКСАНДАР НИКОЛИЋ
КОЗЛОВАЧКИ НИКОЛА

САВА ЋОРИЋ
ИВАН ПОПОВ
МУЧИБАБИЋ ВАСА
МИЛОВАН ПЕТРОВИЋ
ВУЧКОВАЧКИ ИВАН
ЛАМБИЋ М. ЖАРКО
СВИЛАР Д. РАДЕ
МОМИРСКИ ЂУРА
БИРОВЉЕВ МИЛОРАД
МАНДИЋ МИЛАДИН
МИЛАНОВ ЂОРЂЕ
МИЛАН Ј. ДРАШКОВИЋ
ИСИДОР Д. МИЛАКОВИЋ
МАНОЈЛО Н. ИВАНЧЕВИЋ
МИРКО Д. АНОВИЋ
СВЕТОЗАР ВЛАДУЛОВИЋ
БАЛАЋ Д. МИЛЕ
БУГАРСКИ МИЛОШ
ОСТОВИЋ ЗЛАТКО
РАДОВАНЧЕВ ИСИДОР-ИСА
ТУРИНСКИ С. МИЛОРАД
ГАРДИНОВАЧКИ ЧЕДОМИР
МУЧИБАБИЋ М. ТОМО
ДАЧИЋ М. ДРАГОМИР
АЋИЋ Ћ. ВОЈИН
ПОПОВ ПАЈА-ПЕЉИЊ

4. 2. Плоче на здању Дома црквене општине

Преостале три спомен-плоче не налазе се на цркви, већ на фасади Дома црквене општине која је окренута према порти. Две плоче се налазе са леве стране од улаза у парохијски дом – једна испод дру-

Слика 11. (лево)

Спомен-плоча са именима свештеника цркве
Успенија Пресвете Богородице

Слика 12. (десно)

Спомен-плоча са именима њених добровољаца у Првом
свешком рату

ге, и подигнуте су у размаку од непуних годину дана, почетком деведесетих година прошлог века (сл. 13). На првој стоји натпис:

У ОВОЈ ПОРТИ ХРАМА СВЕТОГ УСПЕНИЈА У
ЛЕТО 1912. ГОДИНЕ ОДРЖАНА ЈЕ ОСНИВАЧКА
СКУПШТИНА ПРВОГ СОКОЛСКОГ ДРУШТВА У
ГРАДУ. 28. АВГУСТ 1912. ЦРКВЕНА ОПШТИНА.

На другој је натпис:

У ОВОЈ ЗГРАДИ ЈЕ 31. ОКТОБРА 1918. ГОДИНЕ
ОСНОВАНО ПРВО СРПСКО НАРОДНО ВЕЋЕ У
ВОЈВОДИНИ. ПЛОЧА СЕ ПОДИЖЕ ПОВОДОМ
75. ГОДИШЊИЦЕ ПРИСАЈЕДИЊЕЊА ВОЈВО-
ДИНЕ СРБИЈИ. У ЗРЕЊАНИНУ, 17. НОВЕМБРА
1993. ГОДИНЕ.

Прво спомен-обележје подигнуто је поводом обележавања осам деценија од оснивања великобечкеречког соколског друштва. У присуству бројних гостију, плочу је свечано открио један од најстаријих чланова соколског покрета, др Момчило Момиров [Обележена 80-годишњица... 4. 9. 1992: 16]. Иако се Соколски покрет у Великом Бечкереку јавио непосредно уочи Првог светског рата, тек у међуратном периоду је задобио огромну популарност [в. Станојевић 1938: 402–409; Станојевић 1927]. У послератном периоду је Соко „утопљен“ у Спортско друштво „Партизан“, да би свој рад обновило годину дана пред откривање спомен-плоче у црквеној порти [Обележена 80-годишњица... 4. 9. 1992: 16].

Пред сам крај Првог светског рата, у Великом Бечкереку је основано прво српско народно веће на територији данашње Војводине, а његов оснивач је био угледни овдашњи адвокат Славко Жупански¹⁷ (касније велики жупан Торонталске жупаније, са изванредним овлашћењима). Ово тело формирано је управо у здању црквене општине, а успомена на тај догађај овековечена је у мермеру 75 година касније. На иницијативу др Жупанског, у просторијама Српске православне црквене општине окупиле су се виђенији Срби Великог Бечкереча, који су оформили Српско народно веће. Убрзо се почело са конкретним акцијама, које су резултирале организовањем народне гарде сачињене од српске омладине (добровољци су се пријављивали управо у порти Успенског храма). Уз њену помоћ су заузети важни објекти у граду – градска кућа, жупанијско здање, пошта, железница и филијала Аустроугарске банке. Међутим, није се остало само на преузимању контроле над градом, већ је др Жупански отишао и корак даље, узевши учешћа и у догађајима од знатно ширег, националног значаја.¹⁸

Ваља напоменути да је др Жупански становао у раније поменутој кући, саграђеној према замислима Ђорђа Табаковића и смештеној одмах до порте Успенског храма. И на овом објекту је постављено одговарајуће спомен-обележје, са натписом:

У ОВОЈ КУЋИ ЈЕ ЖИВЕО
ДР СЛАВКО
ЖУПАНСКИ,
ПРЕДСЕДНИК ПРВОГ СРПСКОГ
НАРОДНОГ ВЕЋА У ВОЈВОДИНИ
ОСНОВАНОГ У НАШЕМ ГРАДУ
31. 10. 1918. ГОДИНЕ.
ЗАХВАЛНИ НАРОД 31. 10. 1998.

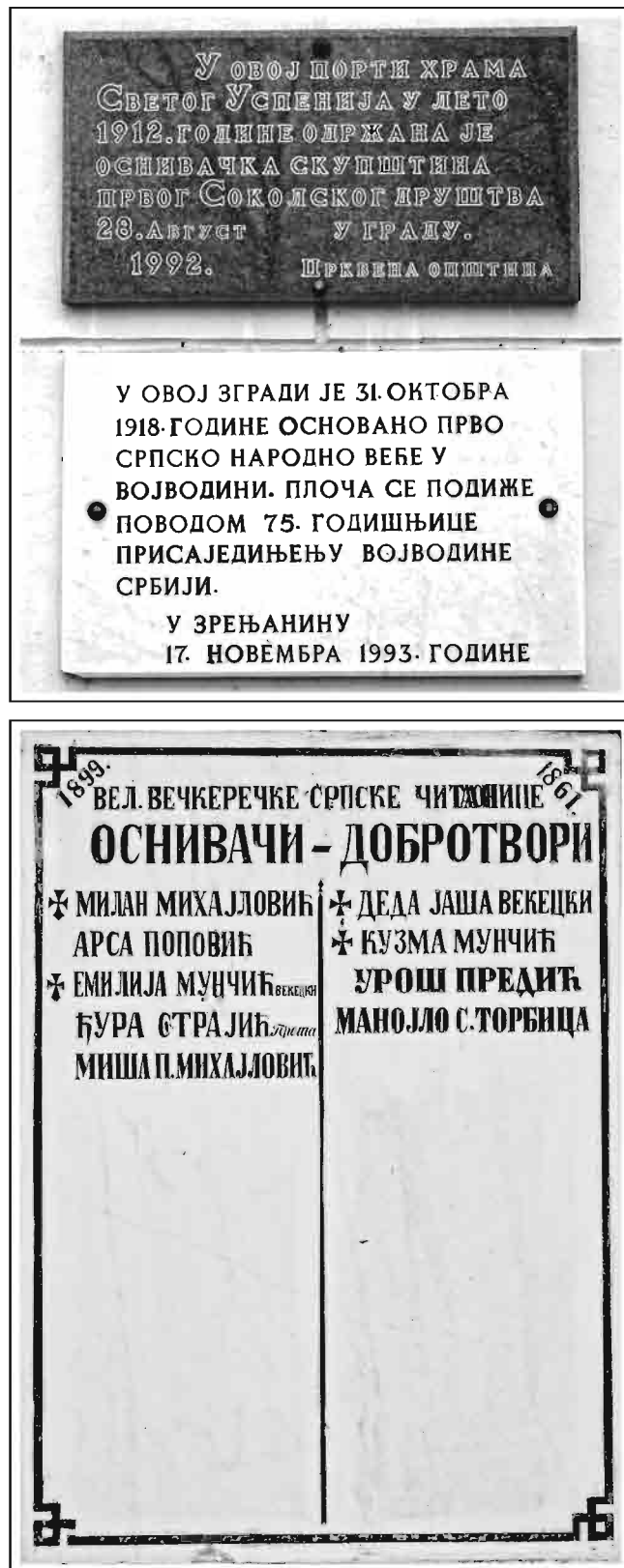
Трећа плоча, десно од улаза у зграду црквене општине, постављена је у знак сећања на осниваче и добротворе Великобечкеречке српске читаонице, основане 1861. године (сл. 14). Њено седиште налазило се у здању које је претходило Дому црквене општине, да би 1899. било премештено у новоподигнути објект старијег Табаковића. Тада је и откривена табла са натписом:

1899 1861
ВЕЛ. БЕЧКЕРЕЧКЕ СРПСКЕ ЧИТАОНИЦЕ
ОСНИВАЧИ - ДОБРОТВОРИ
† МИЛАН МИХАЈЛОВИЋ † ДЕДА ЈАША ВЕКЕЏКИ
АРСА ПОПОВИЋ † КУЗМА МУНЧИЋ
† ЕМИЛИЈА МУНЧИЋ ВЕКЕЏКИ УРОШ ПРЕДИЋ
ЂУРА СТРАЈИЋ ПРОТА МАНОЈЛО С. ТОРБИЦА
МИША П. МИХАЈЛОВИЋ

Уз деда Јашу Векеџког, брачни пар Мунчић-Кузман и Емилија – стекао је велике заслуге за своје деловање на пољу народне просвете и задужбинарства у Бечкерек. ¹⁹ Прота Ђура Страјић забележен је на већ поменутој плочи, лево од улаза у Успенску цркву; свештеничку дужност обављао је од 1899. до 1915. године. Арса Поповић, који је у два наврата (1894, 1898) дао прилоге за Српску читаоницу, био је трговац и члан Српске књижевне задруге у Београду [Ковачевић и др. 1894: 214; Tommaseo 1898: XI]. Међу добротворима ове културне задужбине је уписано и име великана српске ликовне уметности, *Уроша Предића* (1857–1953). ²⁰

5. ДОДАТАК

На фасади Дома црквене општине се налазе још две спомен-плоче, али оне „излазе“ на Светосавску улицу и, према томе, нису део порте. Прва је подигнута 1964. године и такође сведочи о томе да је ту некада била смештена српска читаоница. ²¹ Друга је подигнута две деценије касније, у знак сећања на

Слика 13. (gore)
Спомен-плоче лево од улаза у Дом српске
православне црквене општине

Слика 14.
Спомен-плоча Српске читаонице

две стотине година од оснивања прве апотеке у граду, која се налазила у истој згради.²² Постављена је у оквиру обележавања 40-годишњице од ослобође-

ња града у Другом светском рату, а њен аутор је био новосадски вајар Младен Маринков [Два века... 5. 10. 1984: 9].

НАПОМЕНЕ

* Овим путем се свештенству цркве Успења пресвете Богородице захваљујемо на помоћи и сарадњи приликом писања рада, као и г. Павлу Таборошију за израду фотографија.

¹ Мотив успења Богородичиног налази се и на градском грбу, који је установљен повељом Марије Терезије од 6. јуна 1769. године. Њен десети члан гласи: „Тржишној општини одобриће се употреба сопственог печата са сликом успења Богородичиног и са кружним натписом: *Sigillum liberi oppidi Becskerek* са правом употребе таквог печата у својим тржишним пословима и једновременно“ [Архивска грађа Зрењанин 1953: 14].

² Успенска црква је уједно и најстарији храм у Зрењанину. Остали храмови су: Ваведенски (православни) из 1777. године, Словачка (евангелистичка) црква (1837), римокатоличка катедрала Јана Непомука (1868), Реформатска („калвинистичка“) црква (1891), те Храм светог архангела Михаила („Руска црква“) из 1925. године. Синагога, подигнута 1896, порушена је 1941, почетком окупације. У граду се налази и манастир посвећен св. Меланији Римљанки, саграђен 1935. године.

³ Прве градитељске фазе познате су према описима домовног протокола из 1746. године и *Темишварској протокола* из 1758. Зографи су на сводовима осликали три сцене из Богородичиног циклуса, а остатак храма је окречен у бело, док је између олтара и наоса сазидан иконостас, на коме су се нашле четири престоне иконе у дуборезним рамовима [Станојловић 1938: 118–120].

⁴ Ове фазе у градњи постале су јасније након рестаураторских радова на цркви у другој половини 90-их година прошлог века [Бакић 2004].

⁵ Споменици који су проналажени приликом уређивања порте данас се налазе у дворишту Народног музеја у Зрењанину и нису обухваћени овим истраживањем (прим. аут.).

⁶ Током визитације храма 1758. године констатовано је да порта није ограђена, док се

на мапи града из периода 1769–1772. види да је кружно ограђена дрвенастим материјалом.

⁷ Објекат је видљив на плану града из 1793. године, који се чува у Народном музеју у Зрењанину.

⁸ О животу архитекте Милана Табаковића и његовој делатности у Великом Бечкереку в.: [Мајсторовић и др., 2009: 77–80; Шкаламера 1970].

⁹ Ђорђе Табаковић пројектовао је бројне грађевине у Петровграду: цркву манастира Св. Меланије Римљанке (1935), некадашњи Дечји дом – Педагошки завод (1935), некадашњу зграду Трговачко-индустријске коморе (1936), здање Државне хипотекарне банке (1937), Основну школу „Витешки краљ Александар I Ујединитељ“ (1938) итд. Потврда ауторства и ове грађевине добијена је од историчара уметности и архивисте Завода за заштиту споменика културе у Зрењанину Бојана Којичића, коме се овом приликом захваљујемо.

¹⁰ Пре овог крста је на Житном тргу био постављен дрвени крст, који је унет у мапу града из 1769–1772. године.

¹¹ *Maria Theresiopel* (нем.) – стари назив за Суботицу.

¹² Овде није урачуната табла која каже да је храм под заштитом државе.

¹³ Епископ Теодор спомиње се 1594. године у вези са устанком Срба у Банату [Станојловић 1938: 117; Milleker 1933: 14]. Милекер чак спомиње бечкеречког епископа Теодора као вођу устанка Срба у Банату (!), иако је сам био родом из Вршца, за чијег се истоименог епископа везује вођство у том устанку. Висарион се, са још седморицом других епископа Српске православне цркве, потписао на једној синђелији из 1609. године [Грујић 1996: 58–59], док се у предвечерје Велике сеобе Срба бечкеречки епископ Михаило помиње 1687. год. као ктитор цркве манастира Светог Павла на Светој гори.

¹⁴ Милош А. Поповић рођен је 1912. у Великој Кикинди, где је завршио основну школу и гимназију; учио је богословију у Сарајеву

и Сремским Карловцима, након чега је уписао Теолошки факултет у Београду; као свештеник и вероучитељ је службовао у Међи (1935–1937), Меленцима (1937–1945) и Зрењанину (1945–1975/6). Био је члан Црквеног суда епархије банатске, члан Епархијског савета, оснивач Хришћанске народне заједнице у Нинчићеву (Међа). Повремено је радио и као секретар црквене општине, те је на његову иницијативу дошло до обнове Успенске цркве 1965. године. Радио је и као вероучитељ у зрењанинској гимназији, а био је и активан члан Црвеног крста. Радио је на сређивању црквених архива и објавио велики број радова из области богословије, народне и црквене историје, етнологије и књижевности. Најзначајније дело му је монографија *Верско-црквени живот Срба у Банату*. Умро је 2001. године [Поповић 2001: 243–245];

¹⁵ Миливој Мољац родио се у Новом Саду 1890. године; студије фармације завршио је у Клужу 1914. године, а по избијању рата се затекао у Великом Бечкерек. Ту је 1919. године отворио шесту по реду апотеку и укључио се у друштвени живот града. Обављао је низ важних функција у оквиру апотекарске професије на државном нивоу, а био је активан и на политичком, економском и национално-просветном плану; вршио је функције градског одборника и потпредседника града Петровграда. За свој друштвени ангажман одликован је *Орденом Св. Саве IV степена* и *Југословенске круне IV и V степена*. Остао је присутан у зрењанинском апотекарству и након Другог светског рата. Умро је 1979. године у Зрењанину [ИАЗ: Фонд Драгољуба Чолића, Апотекарство, Персонална апотека код „Светог Јована“].

¹⁶ Месна организација ратних добровољаца у Великом Бечкерек/Петровграду основана је 22. новембра 1919. Оснивач и први председник био је новинар Милорад Мојић, а секретар Борислав Ракић [Станојловић 1938: 415].

¹⁷ Славко Жупански родио се 1880. године у селу Меленци, близу Великог Бечкереча. Гимназију је завршио у Новом Саду, да би уписао права у Будимпешти, где је студирао као питомац Текелијанума. Већ тада се истакао

као предводник српске студентске омладине. По завршетку студија и стеченом докторату вратио се у Велики Бечкерек, где је отворио адвокатску канцеларију. Брзо је био прихваћен као вођа српског националног покрета у средњем Банату. Укључио се у рад српских националних и друштвених организација („Народне одбране“, „Сокола“, „Националне омладине“ итд). Организовао је разне народне скупове у граду и околини. Основао је и издавао српски лист *Бечкеречке новине* (1913) све до избијања Првог светског рата, када су забрањене. Непосредно по објави рата Аустроугарске Србији, Славко Жупански је ухапшен од стране аустроугарских власти и стављен у притвор (најпре у Сегедин, потом у Капувар). Био је послат на фронт уз напомену да би било пожељно „да се не врати“, али, да би избегао борбу против својих сународника, сам се повредио војничким ашомом и био упућен у болницу, одакле је пуштен пред сам крај рата, када се вратио у Велики Бечкерек. За то време, његова породица није била поштеђена шиканирања од стране власти. У кључним данима је основао прво српско народно веће/одбор и руководио значајним догађајима. Након што је преузео власт у градској и жупанијској управи, Народна управа за Војводину поверила му је положај великог жупана Торонталске жупаније са изванредним овлашћењима. На том положају је остао до 1. септембра 1919. године, када је, разочаран дотадашњом политиком, поднео оставку и вратио се адвокатури. У међуратном периоду је наставио рад у националним организацијама, као једна од водећих личности Обласног одбора народне одбране. Постао је председник Окружног одбора Радикалне странке и члан многих националних удружења. Био је иницијатор за подизање споменика краљу Петру I Карађорђевићу, који је 1928. године постављен на главном градском тргу. Када је југословенска влада потписала приступање Тројном пакту, био је један од организатора демонстрација у Великом Бечкерек, где је говорио против тог чина. Након рата је био изабран за народног посланика Скупштине Аутономне Покрајине Војводине

и Народне Републике Србије. Умро је у Зрењанину 1959. године [Ђуканов 2010: 101–103];

- ¹⁸ Жупански је о томе сам писао двадесетак година касније у монографији *Петровград*: „Догађаји који су се брзо развијали истицали су потребу да ми Срби у Војводини имамо централно народно веће, које ће унети јединственост и компактност у наш народни покрет у Војводини. Због тога смо Живко Ж. Терзин и ја отишли у Нови Сад, потражили покојног Јашу Томића, па смо њему и Мити Клицину изложили потребу да се у Новом Саду оснује Народно веће које ће узети у своје руке руковођење око организовања целокупног нашег покрета у Војводини. *Све до нашег доласка није се у том правцу у Новом Саду ништа учинило* (подв. Ф. К.). На наше наваљивање сазвата је још истог дана конференција у канцеларији др Игњата Павласа (...) На конференцији је решено да се оснује у Новом Саду српско Народно веће, и да се исто веће као централно српско Народно веће за целу Војводину (сем Срема), отпочне рад око револуционог организовања нашег живља. За претседника је изабран народни вођа Јаша Томић...“.
- Рад овог већа резултирао је присаједињењем Барање, Бачке и Баната Краљевини Србији 25. новембра 1918. [Станојловић 1938: 68]

- ¹⁹ Кузман Мунчић родио се 1828. године у Великој Кикинди. Ту је завршио основну школу. Гимназију је учио у Темишвару и започео студије права у Пешти, која је довршио у Бечу. Након краћег службовања у Темишвару је добио премештај у Велики Бечкерек, где се упознао са будућом супругом Емилијом, пореклом из Јарковца. Брак је склопљен 1855. године. Пар је неко време живео у Јарковцу, да би се 1869. настанили у В. Бечкерек. Овде је Мунчић обављао дужности старатеља српске црквене општине, и у том својству је подигао зграду у

главној градској улици (1895). Умро је годину дана касније, остављајући својим тестаментом 200 ланаца земље у бечкеречком атару у вредности од око 70.000 форинти „за сиромашне српске ђаке православне вере из Угарске, Хрватске и Славоније“.

- Емилија Мунчић рођена је 1828. године у породици имућног родољуба Јаше Векецког из Јарковца. Удала се 1855. за Кузмана Мунчића, уз ког ће се свесрдно ангажовати на раду за добробит српске заједнице у Великом Бечкерек, али и шире. Сакупљала је и давала прилоге за српске рањенике у српско-турском (1875–1876) и српско-бугарском рату (1885–1886), за обнову Успенског храма, пострадали Кикинджани, оснивање српског забавишта у В. Бечкерек итд. У том је граду основала и Српску женску задругу, на чијем челу се налазила више од 12 година. Након смрти супруга се преселила у Велику Кикинду, остављајући велике легате бечкеречком српском певачком друштву. За свој рад на националном пољу добила је неколико одликовања: *Крст за заслуге у српско-турском рату*, *Златну медаљу краљице Наталије* и диплому српског Црвеног крста [Орао 1898: 107–116].
- ²⁰ О Предићу в.: Миодраг Јовановић, *Урош Предић 1857–1953*, Нови Сад 1997.

- ²¹ Натпис на њој гласи: ОД 1861. ДО 1941. СА КРАЋИМ ПРЕКИДИМА У ОВОЈ ЗГРАДИ ЈЕ РАДИЛА ЧИТАОНИЦА СРПСКА У ВЕЛ. БЕЧКЕРЕКУ ЈЕДНА ОД НАЈСТАРИЈИХ ЧИТАОНИЦА НА ПОДРУЧЈУ СРЕДЊЕГ БАНАТА. ЗРЕЊАНИН 1964. ГОД.

- ²² НА ОВОМ МЕСТУ 1784. ОСНОВАНА ЈЕ ПРВА АПОТЕКА У ЗРЕЊАНИНУ. ПЛОЌА ЈЕ ПОСТАВЉЕНА ПОВОДОМ 200 ГОДИНА НЈЕНОГ ПОСТОЈАЊА. 2. X 1984; накнадно је установљено да се прва градска апотека није налазила на том месту [Stoiljkovski 1999: 11]

ИЗВОРИ

Архивска грађа

Историјски архив Зрењанин, Матичарски округ Петровград, Матица умрлих од 24. фебруара до 8. новембра 1900.

Историјски архив Зрењанин, *Матична књига умрлих Успенске цркве 1791–1796*.

Историјски архив Зрењанин, *Матична књига умрлих Успенске цркве 1796–1806*.

Историјски архив Зрењанин, *Матична књига умрлих Успенске цркве 1806–1814*.

Историјски архив Зрењанин, *Матична књига умрлих Успенске цркве 1814–1827*.

Историјски архив Зрењанин, Фонд Драгољуба Чолића, кут. *Апошкарство*, Персонална апотека код „Светог Јована“.

Периодика

Die Kreuzeinweihung. *Gross-Becskereker Wochenblatt*, 27. 6. 1891, 4.

Два века зрењанинског апотекарства, *Зрењанин*, 5. 10. 1984, 4.

Л., Љ. *Народни добротвори Кузман и Емилија Мунчић*, Орао, Кикинда 1898.

Обележена 80-годишњица оснивања првог српског соколског друштва у граду, *Зрењанин*, 4. 9. 1992, 16.

Привилегија Марије Терезије којом уздигне ошћину Велики Бечкерек на сћейен иржиснија из 1769. године. Архивска грађа Градске државне архиве у Зрењанину, год. I, св. 1, Зрењанин 1953.

Чолић, Драгољуб. *Познајте Зрењанинци*. Историјски архив Зрењанин.

ЛИТЕРАТУРА

Karavida, Vesna. *Zrenjanin – graditeljska baština*. Zrenjanin, 2002.

Milleker, Felix. *Geschichte der Stadt Veliki Bečkerék 1333–1918*. Wrschatz, 1933.

Stoiljkovski, Kiro. *Razvoj farmacije u Zrenjaninu 1784–1999. godine*. Zrenjanin, 1999.

Аврамовић, Димитрије. *Свети Гора са сћране вере, художества и ѿвесћнице*. Дигитално издање. Београд, 1848.

Бакић, Светлана. Рестаураторски радови на три цркве у Зрењанину. *Грађа за ирочавање сћоменика кулћуре Војводине XXI*. Нови Сад, 2004.

Грујић, Радослав. *Сћоменица о српском иравославном владичансћву иакрачком*. Београд 1996.

Ђуканов, Милан. *Српски народни одбор 1918*. Зрењанин, 2010I.

Јовановић, Миодраг. *Урош Прегућ 1857–1953*. Нови Сад 1997.

Ковачевић, Љубомир и Љубомир Јовановић. *Историја српског народа II*. Београд, 1894.

Мајсторовић, Весна, Весна Каравида и Бојан Којичић. *Познајте архитекћии и њихове ираћевине у Великом Бечкереку крајем XIX и иочейком XX века*. Зрењанин, 2010.

Поповић, Милош А. *Верско-црквени животи Срба у Банату*. Зрењанин, 2001.

Станојевић, Милош (ур.). *Сћоменица иейнаестиојодишњице Соколског друшћва у Вел. Бечкереку 1912-1927*. Вел. Бечкерек, 1927.

Станојловић, Александар. *Петровград*. Зрењанин, 2004I.

Стојановић, Љубомир. *Сћари српски зайиси и најииси I–III*. Београд, 1902, 1903, 1905.

Томасео, Никола. *Искрице*. Београд, 1898.

Filip Krčmar, Dejan Vorgić

CHURCH OF THE ASSUMPTION OF MARY IN ZRENJANIN AND ITS MEMORIALS

Summary

Built in 1746, Serbian Orthodox Church of the Assumption of Mary in Zrenjanin is the oldest church in this city. Its yard and surrounding area host more than a dozen of memorials, including stone crosses, gravestones and commemorative plaques. They all bear witness to the dynamic history of this temple, as well as to its political, cultural and spiritual significance. While most of them are well-preserved with clearly visible and readable inscriptions and engravings, some of them suffered damage that makes their written content difficult to interpret.

